

ESKİ ESERLERİN TÜRKİYE'DE KORUNMASI YOLUNDA BİRKAÇ ÖNERİ

AydaAREL

Türkiye'de eski eserlerin kıyasıyla tahrib edildikleri ötedenberi herkesçe bilinir, konuşulur. Bunların ne şekilde ve hangi yollardan tahrib edildikleri konusunda da hemen herkesin bir fikri oluşmuştur. Tahribatın verdiği zararı derecesi, kapsamı, bunun başka yaşam alanları üzerindeki olumsuz etkisi de, konuya ilgi duyanların farkettileri, kamuya mal olmuş hususlarıdır. Bütün bu bilinenleri yinelemenin, ya da onlara yeni ayrıntılar katarak yakınmanın tahribat olgusuna set çekmeye yarayabileceğine şahsen inanmıyorum.

Buna karşılık, tahribatın niçin yapıldığı konusunun yeterince irdelenmediğini, tüketilip noktalanmadığını düşünüyorum. Gerçi tahribat nedenleri üzerinde epey konuşulmuş, çok da doğru şeyler söylenmiştir ama bunlar hep eski eserlerin kaybolup gitmesine yananlar adına, onların, bakış açısından dile getirilmiştir. Oysa, bunca yıldır eski eser tahribine karşı çıkılıyor ve sonuç alınamıyorsa, tahribe karşı oldukça mantıklı, çoğu kez bilimsel ve genelde inandırıcı olan söylemler geliştiriliyor ve buna rağmen tahribatın önü alınamıyorsa, izlenen koruma stratejisinde yanlışlığa düşülüyor demektir. Eski eserleri korumak için onları tahrib edenlere lânet yağdırmanın yeterli olmadığını, bu konuda izlenen tutumun sonunda içine düşülen sübjektifliğin pratik bir yaran olmadığını kabullenmek lazımdır.

Bundan takriben bir yıl kadar önce, Yıldız Üniversitesinde "Kaçakçılık ve Eski Eser tahribatı" konusunda düzenlenen bir seminer bu açıdan oldukça uyarıcı olmuştur. Koleksiyon sahibi iş adamlarının, piyasayı tutmuş antikacıların, Hattâ kaçakçılıktan mahkûmiyet giymiş kimi kişinin katılıp da söz aldıkları bu toplantıda yapılan ve izleyebildiğim konuşmaların bir kısmı beni irkiltmiş, fakat o ölçüde de düşündürmüştür. Kültür Bakanlığı adına söz alan bir görevlinin "bilim adamlarının tutuculuğundan" söz ettiği, bir diğerrinin ise "bir eski eserler borsasının" kurulmasını önerdiği bu toplantıdan ayrılırken edindiğim genel izlenim, eski eserlerin korunması konusuna, eski eserler üzerinde parasal spekülasyon yapanla-

nn pragmatizmi ile yanaşmadığı sürece, atı alanın Üsküdar'ı geçeceği-
dir.

Dolayısıyla benim burada önermek istediğim, şeytanın avukatlığını yapmamızdır. Eski eserlerin korunmasında bugüne kadar gösterilen başarısızlık, Türkiye'deki koruma stratejilerinin topyekûn sorgulanmasını, verdiği açıklara acımasızca parmak basılmasını zorunlu kılıyor. Sorun bir haklılık mücadelesini yürütmek değil, maddî kültür varlıklarımızın bütünü yitip gitmemesi için bir pratik geliştirip onda uzlaşmaktadır.; kâr beklentisinin ve kültür konularındaki toplumsal beklentisizliğin karşısına hangi silâhlarla çıkacağımızı belirlemektir. Açıkçası, bugüne kadar sadece eski eserleri sevenlerin konsensüsü ile yürütülen ve halen yürürlükte olan pratiğin iflâsını kabullenmek ve yeni pratiğimizi hangi ülkelere dayandıracığımız konusunda bazı somut öneriler getirilip bunları kabul ettirmektir.

Peki, işin neresinden başlamalıdır? Özeleştiriyi uzatmadan içinde bulunan duruma doğru teşhisler getirmelidir sanırım. Söz gelimi şunu açıkça kabul etmelidir ki, kazanç kaygusu ile, eninde sonunda para getiren girişimler adına yapılan eski eser tahribatının karşısına, para kazandırmayan ve hattâ para harcatan bir heves olan koruma önlemlerinin başarıya ulaşması oldukça zordur. Bu konuda ne yapılabilecektir? Bu başat sorunun yanısıra, eski eserin yokolmasına yol açan ikinci önemli etmen olan cehalet ve bilinçsizliğin karşısına hangi donanım ve hangi kadrolarla çıkacağımız sorusu da henüz yanıt bulmuş değildir.

Koruma isteklileri olan bizlerin atacağı adımların belki de ilki, geçici bir süre için kendi amentülerimizin öznelliğinden sıyrılıp olaylara karşı tarafın optiğinden bakmaktır. Pes etmeyi ya da saf değiştirmeyi önerdiğim sanılmasın. Tersine, belirtmek istediğim şey, hasmın taktiği ve silâhlan anlaşılmadan girişilen her mücadelenin bir kör dövüşünden farksız olacağıdır. Topun kullanıldığı yerde tüfekle karşılık verilmeyeceğine göre, somut kayıplar karşısına da soyut ve kuramsal bir direnmenin uzun vadede yarıyı yoktur. Kanımca amacımız, ve bunu vurguluyorum, toplumdaki her kesimi eski eser tahribatının önlenmesi yolunda asgari müştereklerde birleştirecek bir formülü bulmaktır. Çünkü eski eser korumacılığı bir azınlık mücadelesi gibi, serdengeçti gerilla taktikleriyle yürümez. Başarı garantisini verecek olan sadece konsensüs kapsamının genişletilmesi ve karşı tarafın tavize yanaşacağı noktaların bulunup kullanılmasıdır.

Türkiye'de eski eserlerin korunmasına ilişkin örgütlenmeye baktığımızda, ilk dikkati çeken husus ilgili kurumlar arasındaki eylem kopukluğu ve eşgüdüm eksikliğidir. Söz gelimi, aynı bakanlık içinde işler iki başlı bir hiyerarşiyle yürütülmeye çalışılırken Vakıflar İdaresi gibi bir kurum kendi koruma ve onarım programlarını özerk-ve kabul edelim ki, koruma ilkeleri açısından büyük açıklar verecek şekilde yürütebiliyor. Bu dağı-

nıklık yetmezmiş gibi, kimi dernekler, özel kişiler, şirketler ve bazen de yerel yönetimler, eski eserler konusunda inisiyatiflerini rahatça kullanabilmektedirler. Mevzuata yasakların bol olması buna karşılık yaptırımların belirsiz kalması bu eylem ve inisiyatif rahatlığını ve kopukluğunu körükliyor.

Ancak, tutarlı ve akılcı bir sistematığe bağlı olmaksızın yürütülen tesbitlerin ardından gelen yığınla tescilin yarattığı kaosun da olan bitenler içindeki payı küçümsenecek gibi değildir. Tescil yapanın tescil edilen yapının nasıl korunacağından sorumlu olmaması, tescille gelen bazı sorunların onu bağlamaması, başlıca başına bir sorunsaldır. Gerçekten de, çoğu harap durumda olan yapıların tescili, o yapıların her türlü izinsiz müdahaleye kapatılmasını ve tescil sırasındaki durumlarında dondurulmalarını hedef alıyorsa da, tescil karan ne bu yapıları çürüyüp yokolmaktan alıkoymuyor, ne de onarım yapma olanaklarından yoksun mal sahiplerinin o yapıların içinde nasıl yaşamaya devam edecekleri sorusuna yanıt getiriyor. Böylece, tescillerin bir bölümü kendi amaçlarına ters düşüyor, aynı zamanda da önemli yönetsel ve hukuksal tıkanmalar yaratıyor.

Kaldı ki, koruma olanakları ve onarım çareleri ve bunların gerektirdiği maliyetler düşünülmeden, mekanik bürokratik işlemler gibi yürütülen tesciller varolan bir başka toplumsal yaraya tuz basmaktadır. Hepimizin bildiği gibi, yapıların tesbit ve tescillerle dondurulması, yapı ve adalara sit kararlarıyla dokunulmazlık getirilmesi, hızla büyüyüp yapılan, arsa değerleri başdöndürücü şekilde artan şehirlerde, çok yüksek rakamlara ulaşan gayrimenkul kazançlarının önüne dikilen başlıca engellerdendir. Ama gene hepimiz biliyoruz ki, bunlar geçici engellerdir, çünkü kültür, sanat ve eski eser adına getirilen yasaklamalar hiçbir zaman üstesinden gelinmeyecek gibi olmamıştır. Nitekim, gerekli girişimler yapıldı da bu girişimlerin "maliyet"i doğru hesaplandığı zaman, engeller ergeç kalkmakta ya da bunlar hiçbir yaptırıma yol açmaksızın çığnenebilmektedir. Çünkü bu noktada, gayrimenkul spekülasyonunun ve kâr beklentilerinin önüne dikilen yasak ve engelleri ortadan kaldıran, cirosunu da bu yoldan sağlayan bir ara hizmet sektörü olmuştur.

Şimdi, koruma sektörü ile tahribat sektörünü birbirleriyle karşılaştırsak, dengelerin kesinlikle tahribat sektöründen yana olduğunu hemen görürüz. Bir yanda, büyük kârlar adına büyük örgütlenmelere giren girişimci ve güçlü bir baskı grubu, öte yanda güvencesiz, yetkisiz ve darımağın korumacı devlet görevlileri örgütü-Üniversite hocalarını da bunlara katıyorum. Yani, dosyalarını enine boyuna inceleyecek zamanlan olmayan, verdikleri kararları takip etme olanaklarından yoksun tutulan, verdiği kararları yaptırımlarla pekiştiremeyen ve zaten tartışılır olan kompozisyonları siyasi kararlarla değişebilen kurullar... Bunların yanısıra, siyasi kararların bürokrasi ve teknokrasi kararlarının önüne geçtiği bir devlet anlayışı içinde görevini yapmaya çalışan, ancak siyasi hesapların karşısında el çektirilme korkusuyla eski eserler karşısındaki duyarlılıkları ol-

dukça törpülenmiş memurlar... Müze kasalarında toplanan giriş paralan üzerinde bile tasarruf hakkı olmayan, oradan oraya harcırahsız eski eser peşine gönderilen çilekeşmüzeciler... ve bütün bunların üzerinde, eski eser kavramına bile doğru dürüst bir tanım getiremeyen, siyasi baskılar ve menfaat çevrelerinin telkinleriyle orası burası sürekli kırpılan yasa ve tüzüklerin oluşturduğu bir mevzuat. Bu kadar göstermelik ve dengesiz bir koruma örgütlenmesi, itiraf edelim ki, tahribat sektörü için düpedüz bir kışkırtmadır.

Türkiyedeki eski eserler korunmak isteniyorsa, gerçekten korunmak isteniyorsa, bu isteğin soyut ve platonik bir heves düzeyinden çok daha gerçekçi ve pratik girişimlerin tasarlandığı bir alana kaydırılması zorunludur. Başka türlü söylemek gerekirse, korumacılığın çatısının bugün olandan farklı bir şekilde çatılması gerekiyor. Ve bunu yaparken de geç kalınmaması gerekir çünkü olayların akışı, bir yapı değişikliği içinde olduğumuzu, ancak bu değişikliğin özlediğimiz doğrultuda olamayacağını sezdirmektedir. Uzmanlar, akademik çevreler ve korumacılığa gönül verenler kendilerini önleyemedikleri bir gidişin ortasında, ve rol almak istemedikleri senaryolarda dekor ögesi olarak görmek istemiyorlarsa, kolları sıvamalılardır.

Önerilerim Şunlardır:

1) Türkiye'nin eski eser varlığı bir bütündür. Bu yüzden bu bütünü kapsayan bir tek çerçeve yasının olması ve bu yasa hükümlerine uyulmasını denetlemekle sorunlu bir tek merci olması gerekir. Bir başka deyişle, çeşitli ilgili kurum ve örgütler arasında kaynaşma ve/veya eşgüdüm sağlayacak bir örgütlenmenin oluşturulması zorunludur.

2) Türkiyede eski eserlerin, her türlü eski eserin mutemedi Kültür Bakanlığıdır. Hükümetlerin politikaları ne olursa olsun, bir devletin sorumluluğunu paylaşan Bakanlık mensuplarının kamu mutemetleri olduklarını unutturacak tutumlardan kaçınmaları gerekir. Devletin yükümlülüğü eski eser spekülasyonunu teşvik ve eski eser piyasasını canlı tutmak değil, eski eserleri canlı tutmaktır.

3) Eski eserle ilgili mevzuatın mutlaka ele alınması ve değiştirilmesi gerekir. Bu değişikliklerin gerçekleştirilmesinde mutlaka bilim adamlarının katkılarının sağlanması gerekir: yasaların temellendiği tanımların çağdaş ve bilimsel bir yapıya kavuşturulmalarının tek yolu budur. Arkeolojik/etnografik ayrımı gibi önce gülünç sonra da art-niyetli gözükten tanımlara izin verildiği sürece, eski eser korumacılığı göstermelik bir oyundan başka bir şey olmayacaktır.

4) Tescil koşullarının değiştirilerek daha gerçekçi duruma getirilmesi beklenir. Tescil şartlarının daraltılması ve yerine getirilebilir ölçülere indirgenmesi, eski eser derecelendirilmesinin kargaşadan kurtanılması gerekir.

5) Bölge kurulları salt karar verici örgütler olmaktan çıkartılıp verdikleri kararları yaptırımlarla pekiştirmelerine olanak sağlanmalıdır. Ayrıca, kurul üyeliklerinin kısa süreli olması, belli bir rotasyon sisteminin geliştirilmesinde yarar olacağı kanısındayım. Kurul çalışmalarının bir bilgisayar ağına yüklenmesi, bölgelerarası bir eşgüdüm ve denetim mekanizmasının kurulması da herhalde uygun olacaktır.

6) Ören yerleri ve müze girişlerinden toplanan paraların mutlaka müzelerle gitmesi ve müzelerin bakımı ve geliştirilmesi için kullanılmasının sağlanması gerekir. Müzeler yokluk ve çaresizlik içinde iken, toplanan paraların siyasi yatırım amaçlayan zevksiz tanıtma kampanyalarına harcanması üzücüdür. Ayrıca vakıf ve bağış ödentilerinin bir kısmını şehir müzelerinden taşraya aktırılması da düşünülebilir. Büyük müzelerle küçük müzeler arasında dayanışma protokolleri imzalanabilir, küçük müze elemanları staj için büyük müzelerle gönderilebilir.

7) Bakanlık bütçesinde, bugüne kadar müzayedelerde alınacak eşyalara ve antikacılara aktırılan paralara ait olan faslın, bundan böyle vatandaşın satınalmaya ve müze depolarında biriken nice eserin kataloglanıp sergilenmesine ayrılabilir.. Gereksiz ve zararlı sergileme turneleri yerine, bu turnelerin masrafı ile yayını gecikmiş olan müze koleksiyon katalogları basılıp dağıtılabilir. Bu gecikmiş işlere öndelik verilmesi sağlanmalıdır.

8) Daha önce başlamış olanlar ve kurtarma kazılan dışındaki kazılara bir süre için ara verilmesi, buna karşılık yüzey araştırmalarına hız verilmesi ve bunların her yoldan teşvik edilmesi ile Türkiye çapında bir eser envanter çalışması yolunda somut adımlar atılması düşünülebilir, araştırma sonuçlarının mutlaka bilgisayarlarla yüklenmesi ve yapılan araştırmalar eşgüdümle ele alınması da herhalde tavsiye edilebilir.

9) Aynı şekilde, kamu yapılarının restorasyonuna -başlamış olanlar dışında- ara verilmesi, buna karşılık yurt çapında bir kampanya ile, varolan her türlü gayrimenkul eski eserin yokolmasını önlemek amacıyla bir konsolidasyon/sağlamlaştırma programına öncelik verilmesi beklenir.

10) Restorasyon ve konsolidasyon projelerinin ihaleye verilmesi yerine, bu işlerin öner sermaye yolu veya tasarlanacak başka yöntemlerle, en düşük teklife değil en yetkili uzmana verilmesi yolunun denenmesi artık bir zorunluk halini almıştır.

Ve nihayet, bu öneriler ya da başkaları üzerinde çalışarak çok kapsamlı ve ayrıntılı bir öneri paketinin en kısa zamanda ilgili mercilere ve tartışma için kamuoyuna sunulması için, bir sürekli çalışma grubunun oluşturulması ve yapacağı çalışmalar için çeşitli olanakların araştırılması belkide burada karara bağlanabilir.